

Kuran'daki Helak Olayları ile Deprem ve Doğal Afetler arasındaki İlişki

Ekrem Bayat

[0000-0002-8466-8053](https://orcid.org/0000-0002-8466-8053)

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı, Erzincan, Türkiye

<https://ror.org/02h1e8605>

ekrem.bayat@erzincan.edu.tr

Öz

Bu çalışma Kur'an'da doğal afetlerle ilahi fiil arasındaki ilişkinin nasıl kavramsallaştırıldığını, özellikle deprem olgusu üzerinden ele alarak klasik ve modern tefsir yaklaşımları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel problematiği, modern dönemde depremlerin çoğu zaman ilahi bir ceza ve ikaz olarak yorumlanmasının, Kur'an'ın kavramsal dili ve metodolojisi ile ne ölçüde örtüştüğü sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda musîbet, bela ve imtihan kavramlarının Kur'an'daki anlamları tahlil edilmekte; bu kavramlarının birbiri yerine kullanılmasının yol açtığı kavramsal karışıklığa dikkat çekilmektedir. Makale Kur'an'da depremi ifade eden zelzele, racfe, sayha ve hasf gibi kavramların yalnızca jeolojik bir olayı tanımladığını; aynı zamanda ontolojik, ahlaki ve teolojik bir anlam dünyası inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Bu kavramların kullanıldığı bağlamlar incelendiğinde, depremlerin kimi zaman kozmik düzenin bir parçası, kimi zaman tarihsel helak anlatılarının bir unsuru, kimi zaman da kıyamet sahnelerinin sembolik dili olarak sunulduğu görülmektedir. Bu yönü ile Kur'an, depremi indirgemeci bir biçimde salt bir tabiat olayı ya da mutlak bir ilahi ceza olarak ele almaktan ziyade, çok yönlü bir anlam çerçevesi içerisinde değerlendirmektedir. Çalışmada ayrıca Kur'an kıssaları bağlamında Semud ve Medyen kavimlerine dair helak anlatıları analiz edilerek, bu tür yıkıcı olayların ani ve nedensiz müdahaleler olmadığı; uzun bir uyarı ve tebliğ sürecinin ardından gerçekleşen tarihsel sonuçlar olarak sunulduğu vurgulanmaktadır. Bu anlatıların evrensel bir doğa yasası formunda değil, belirli ahlaki ve risâlet bağlamları içerisinde istisnai ilahi müdahaleler olarak aktarıldığı ortaya konulmaktadır. Klasik tefsir literatüründe depremler çoğunlukla ilahi adaletin tecellisi olarak değerlendirilirken, modern tefsir yaklaşımlarında bilimsel nedensellik anlayışının etkisi ile daha bütüncül bir perspektif geliştirilmektedir. Modern yorumlar, depremleri hem tabiat kanunları hem de ilahi irade bağlamında ele alarak din-bilim ilişkisini uzlaştırıcı bir dil kullanmayı tercih etmişlerdir. Sonuç olarak çalışma, doğal afetlerin ilahi fiil ile ilişkilendirilmesinde bilimsel ve teolojik sınırların korunması gerektiğini savunmakta; Kur'an'ın bu olayları yargılayıcı bir dil yerine ahlaki bilinç ve sorumluluk ekseninde düşündürdüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kur'an'da Helâk Kıssaları; Deprem Teolojisi; İlâhî Fiil ve Nedensellik; Doğal Afetler; Tefsirde Yöntem Problemi

Öne Çıkanlar

- Doğal afetlerin ilâhî fiille ilişkilendirilmesinde, bilimsel ve teolojik sınırların korunması gerektiği vurgulanmaktadır.
- Kur'ân kıssalarında kavimlerin helâk ile ilgili anlatılar, doğal afetlerin ani ve nedensiz değil, uzun uyarı süreçlerinin sonucu olduğunu göstermektedir.
- Kuran'da doğal afetlerle ilişkilendirilen kavramların birbirinin yerine kullanılmayacağı; her birinin farklı bir anlam alanına ve teolojik işlevine sahip olduğu vurgulanmaktadır.
- Zelzele, racfe, sayha ve hasf gibi kavramlar sadece jeolojik bir olguyu değil; ontolojik, ahlâkî ve eskatolojik boyutları olan çok yönlü bir anlam dünyasını temsil etmektedir.
- Helâk anlatıları belirli toplumlara, belirli Peygamberlik süreçlerine ve vahyin açıkça reddedildiği tarihsel bağlamlara özgü ilâhî müdahaleler olması nedeni ile günümüzdeki doğal afetlerle bire bir özdeşleştirilmesi metodolojik olarak sorunludur.

Atıf Bilgisi Kuran'daki Helak Olayları ile Deprem ve Doğal Afetler arasındaki İlişki

Bayat, Ekrem. "Kuran'daki Helak Olayları ile Deprem ve Doğal Afetler arasındaki İlişki". *ÂSÂR*

Akademik Dinî Araştırmalar Dergisi, Deprem ve Din Özel Sayısı (Nisan 2026), 99-120.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19853767>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	22 Ocak 2026
Kabul Tarihi	28 Mart 2026
Yayın Tarihi	30 Nisan 2026
Hakem Sayısı	İki İç Hakem-İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
YZ Etik Beyan	Bu çalışmanın dil düzenleme, çeviri, veri analizi, kod yazımı veya görselleştirme gibi hiçbir aşamasında herhangi bir yapay zekâ aracı kullanılmamış; nihai metin tamamen yazar tarafından oluşturulmuştur.
Etik Beyan	Bu makale, özgün bir çalışma olup; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik, ilke ve kurallarına uygun davranılmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı- intihal.net
Etik Kurul İzni	Etik izne tabi değildir.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim	asar.dergisi@byu.edu
S. Kalkınma Amaçları	4 Nitelikli Eğitim
Dizinler	ERIH PLUS (31.03.2025)

The Relationship Between Destruction Narratives in the Qur'an and Earthquakes and Natural Disasters

Ekrem Bayat

[0000-0002-8466-8053](https://orcid.org/0000-0002-8466-8053)

Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Erzincan, Türkiye

<https://ror.org/02h1e8605>

ekrem.bayat@erzincan.edu.tr

Abstract

This study examines how the relationship between natural disasters and divine action is conceptualized in the Qur'an, focusing on earthquakes within classical and modern exegetical frameworks. It addresses the extent to which the modern tendency to interpret earthquakes as direct divine punishment or warning aligns with the Qur'an's conceptual language and methodology. The semantic fields of *musibah* (calamity), *balā'* (trial), and *imtihān* (test) are analyzed, highlighting the conceptual ambiguity arising from their interchangeable use. Qur'anic terms for earthquakes—such as *zalzalah*, *rajfah*, *şayḥah*, and *khasf*—do not merely describe geological phenomena but construct an ontological, moral, and theological framework of meaning. Contextual analysis shows that earthquakes are sometimes part of the cosmic order, sometimes elements of historical narratives of destruction, and sometimes symbolic in eschatological depictions. Thus, the Qur'an approaches earthquakes through a multidimensional interpretive lens rather than a reductionist one treating them solely as natural events or absolute divine punishment. The study further examines the destruction narratives of *Thamūd* and *Midian*, showing that catastrophic events are portrayed as historical consequences following extended prophetic warnings and moral exhortation, rather than as sudden, causeless interventions. These accounts represent exceptional divine interventions within specific ethical and prophetic contexts, not universal natural laws. While classical exegesis often reads earthquakes as manifestations of divine justice, modern approaches, influenced by scientific causality, adopt a more integrative perspective. Contemporary interpretations seek to reconcile natural laws with divine will, promoting a harmonizing discourse between religion and science. In conclusion, the study argues that scientific and theological boundaries must be maintained when relating natural disasters to divine action. The Qur'an frames such events not through a judgmental discourse but within an ethical horizon emphasizing moral awareness and human responsibility.

Keywords

Destruction Narratives in the Qur'an; Theology of Earthquakes; Divine Action and Causality; Natural Disasters; Methodological Issues in Tafsir

Highlights

- It is emphasized that scientific and theological boundaries must be maintained when relating natural disasters to divine action.
- In the Qur'anic narratives, the accounts of the destruction of peoples indicate that natural disasters are not sudden and causeless, but the result of prolonged warning processes.
- It is emphasized that the concepts associated with natural disasters in the Qur'an cannot be used interchangeably; each of them has a distinct semantic field and a specific theological function.
- Concepts such as *zalzala*, *rajfa*, *şayha*, and *khasf* do not merely refer to a geological phenomenon; they represent a multilayered semantic world encompassing ontological, moral, and eschatological dimensions.
- The narratives of destruction (*halāk*) represent divine interventions specific to particular communities, prophetic missions, and historical contexts in which revelation was openly rejected. Identifying these accounts directly with contemporary natural disasters is therefore methodologically problematic.

Citation

Bayat, Ekrem. "The Relationship Between Destruction Narratives in the Qur'an and Earthquakes and Natural Disasters". *ÂSÂR Journal of Academic Religious Studies*, Earthquake and Religion Special Issue (April 2026), 99-120. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19853767>

Article Information

<i>Date of submission</i>	22 January 2026
<i>Date of acceptance</i>	28 March 2026
<i>Date of publication</i>	30 April 2026
<i>Reviewers</i>	Two Internal-Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>AI Ethics Statement</i>	No artificial intelligence tools were used in any phase of this study, including language editing, translation, data analysis, code generation, or visualization; the final text was created entirely by the author.
<i>Ethical Statement</i>	This article is an original work, and all stages of its preparation, including data collection, analysis, and presentation of information, have been conducted in accordance with scientificethical principles and standards. It is not subject to ethical approval.
<i>Plagiarism checks</i>	Yes- intihal.net
<i>Ethics committee</i>	Not subject to ethical clearance.
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	asardergisiebeyu@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	4 Quality Education
<i>Dizinler</i>	ERIH PLUS (31.03.2025)
<i>Lisance</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Tabiat olayları ve özellikle depremler insanlık tarihi boyunca fiziksel olaylar olarak görülmemiş aksine birtakım anlamların yüklendiği hadiseler olarak değerlendirilmiştir. Yıkıcı etkilerine binaen depremler insanın varlık, kader ve ilâhî irade ile ilişkisini sorgulamasına zemin hazırlamış bununla da kalmayarak dini metinlerin bu anlayış ile yorumlanmasına sebep olmuştur. Kur'an, deprem gibi tabiat olaylarını ele alırken açıklama ile sınırlı bir dil kullanmaktan ziyade, bu olayları insanın ahlaki sorumluluğu ve ilahi düzen içerisindeki yeriyle ilişkilendiren bir üslup kullanmaktadır. Bu üslubu ile Kur'an, deprem ve benzeri hadiseleri ele alırken fiziksel süreçlerinden ziyade insanların bu olaylar karşısında edineceği tutumu şekillendirmeyi amaçlamaktadır.

Bununla birlikte Peygamber (as)'dan sonra Kur'an'ı anlama faaliyetlerinde doğal afetlerin ilahi ikaz veya ceza olarak yorumlanması kavramsal karışıklıklara ve indirgemeci yaklaşımlara yol açmıştır. Kur'an'da yer alan "musîbet", "belâ" ve "imtihan" gibi kelimelerin anlamlarının Kur'an bütünlüğünde değerlendirilmemesi doğal afetlerin doğrudan ahlâkî yargılarla ilişkilendirilmesine neden olabilmektedir. Özellikle kıssalarda bahsi geçen helak anlatılarının, bağlamından kopararak güncel olaylara uyarlanması da metodolojik sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle Kur'an'ın tabiat olaylarına ait dilini doğru anlayabilmek için hem bağlamının hem de klasik ve modern dönem tefsir yaklaşımlarının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, Kur'an'da depremlerin nasıl ele alındığını ve bu olayların ilahi ceza niteliğine sahip olup olmadığını incelemektedir. Bu bağlamda Kur'an'ın bu konu ile ilgili kullandığı kavramlar hem klasik hem de modern dönem tefsir kaynaklarına göre analiz edilmiş, deprem vb. olayların salt ilahi ceza olmadığı ama sıradan bir doğal olayda olmadığı, aksine insanın sorumluluğunu, bilinç düzeyini ve varoluş anlayışını yeniden düşünmesine imkân tanıyan çok yönlü bir tecrübe olduğunu ortaya koymaktadır.

1. Kur'an'da Depremle İlişkili Kavramlar

Kur'an'da bahsi geçen tabiat olayları ile ilahi kudret arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi, öncelikle bu alanda kullanılan kelimelerin anlam alanlarının netleştirilmesine bağlıdır. Zira "musîbet", "belâ" ve "imtihan" gibi kavramlar hem Kur'an ayetlerinde hem de dini otoriteler tarafından yapılan söylemlerde birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu durum, doğal afetlerin doğrudan ilahi kudretin

müdahalesi ile meydana gelen bir azap olarak algılanmasına neden olmaktadır. Halbuki Kur'an dili, kullandığı kavramlara ve bu kavramların anlamlarına çok dikkat etmekte ve her bir terimi belirli bir amaç ve bağlam doğrultusunda kullanmaktadır.

Kur'an'da günümüz kullanımı ile “doğal afet” kavramını birebir karşılayan teknik bir ifade bulunmamakla birlikte, tabiatta meydana gelen ve çoğunlukla bir sebebe istinaden meydana gelen olaylar Musîbet (مُصِيبَةٌ) kavramı üzerinden ifade edilmektedir. Musîbet, ص-و-ب /s-v-b kökünden أَصَابَ / esâbe fiilinin ism-i fâilidir. Esâbe, isabet etmek, üzerine bela inmek manalarına gelirken musîbet; sıkıntı, felaket, aniden gelen bela anlamına gelmektedir.¹ Bu kelime hem sözlüklerde hem de Kur'an ayetlerinde insanın başına gelen her türlü kötü durumu ifade etmek için kullanılmaktadır.² Kur'an'daki kullanımlarına bakıldığında musîbetin doğrudan ahlâkî bir yargı ya da cezalandırma anlamı taşımadığı; çoğu bağlamda, insan hayatının kaçınılmaz bir parçası olan acı, kayıp, hastalık, afet ve sıkıntıları ifade ettiği görülmektedir.³ Musîbetin ıstılahtaki manası ise insanın canını sıkan, üzüntü veren şeyler ve ansızın gelen felaket, sıkıntı şeklinde tanımlanması mümkündür. Kelâm terminolojisinde ise insanın genellikle kendi iradesi dışında ve beklemediği şekilde karşılaştığı durum⁴ şeklinde tarifi yapılmaktadır.

“Belâ” (بَلَاءٌ) kavramı ise Kur'an'da çoğu kez imtihan anlamında kullanılmaktadır.⁵ Bu kavram hem nimet hem de sıkıntı ile gerçekleşebilen bir

¹ İbni Düreyd el-Ezdî Ebu Bekir Muhammed b. Hüseyin, *Kitâbü Cemhereti'l-Lüğa* (Beyrut: Dâru'l-İlmi lil-Melâyîn, 1987), 1-4/1/351; Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412), 494-496; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed ibn Manzûr, “Lisânü'l-'Arab”, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414), 1/535; Mehmet Erdoğan, *Fıkâh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 341.

² el-Bakara 2/156; Âl-i İmrân 3/165; en-Nisâ 4/62, 72; el-Mâide 5/106; et-Tevbe 9/50; el-Kasas 28/47; eş-Şûrâ 42/30; el-Hadîd 57/22.

³ el-Hadîd 57/22; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed el-Başrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-'uyûn*, thk. es-Seyyid b. 'Abdilmakşûd b. 'Abdirrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 5/481-482; Ebû Câfer Mahmûd b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyil-Kur'ân* (Mekke: Dâru't-Terbiyye, 1431), 23/195; Ebû İshâk Ahmed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *El-Keşfu ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Grup (Suudi Arabistan: Dâru't-Tefsîr, 2015), 26/82; Abdu'l-Kerîm b. Hevâzin b. Abdü'l-Melik Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât (Tefsîru'l-Kuşeyri)* (Mısır: Heyetü'l-Mısıriyye, 1431), 3/543; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed Zemahşerî, *el-El-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, 1407), 4/479; Ebû 'Abdillâh Faḥrüddîn Muḥammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 29/476.

⁴ Çağrıci, Mustafa, “Musîbet”, *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/255.

⁵ Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr Temim el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Mehdî Mahzûmî (Mektebetü Hilâl, 1431), 8/340; Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Teḥzîbu'l-lüğa* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 15/281; İbn Manzûr, “Lisânü'l-'Arab”, 14/84; Mecdud'din Ebû Tâhir Muhammed b. Yâkub Fîruz âbâdî, *Kâmûsu'l-muhîṭ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1264.

imtihan sürecini anlatmaktadır. Nitekim “Sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz”⁶ ayeti belânın tek yönlü ve sadece olumsuzluk ile ilgili bir kavram olmadığını ortaya koymaktadır. Buna göre belâ kavramında bir yandan ahlakî ve iradî bir eylem ön plana çıkarken diğer yandan insanın tutumunu, sabrını ve bilinç seviyesini ortaya çıkaran bir sınama alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla her belâ bir musîbet olmayabileceği gibi, her musîbet de zorunlu olarak belâ veya imtihan kapsamında değerlendirilmez.

“İmtihan” (امْتِحَانٌ) kavramı ise daha çok insanın yeryüzünde yaratılış sebebi açıklanırken kullanılan bir terimdir. Bu bağlamda imtihan kelimesi insanın özgür ve irade sahibi bir varlık olarak sürekli bir deneme halinde olduğunu ifade etmekte olup, doğrudan ahlaki sorumluluk ve bilinçle ilişkisi vardır. Zira imtihanın öznesi insan, nesnesi ise onun tercihleri ve bu tercihler karşısında takındığı tutumdur. Hal böyle olunca imtihan kavramı, fiziksel olaylardan ziyade, bu olaylara verilen tepkiler üzerinden anlam kazanmaktadır.⁷

Kur’ân’da yer alan bazı helâk anlatıları ise çoğu zaman doğal afetlerle ilişkilendirilerek genelleştirilmektedir. Halbuki bu anlatılar, tarihsel olarak belirli toplumlara, belirli ahlaki ve risâlet bağlamları içerisinde yöneltilmiş istisnai ilahi müdahalelerdir. Bu tür kıssalar, evrensel bir doğa yasası formunda değil; ahlakî çöküşün kolektif bir boyut kazandığı ve vahyin açık biçimde reddedildiği özel durumlar çerçevesinde sunulmaktadır. Bu nedenle bu olayları genelleyerek güncel doğal afetlere doğrudan tatbik etmek, Kur’an ayetlerini bağlamından kopararak tarihsellik ilkesini göz ardı etmek anlamına gelmektedir.⁸

Burada “ilahi ikaz” söyleminin sınırlarını belirlemek büyük önem taşımaktadır. Kur’an, insanları düşünmeye teşvik eden bir dil ve üslup kullanmakla birlikte, sebep sonuç ilişkisi içerisinde cereyan eden her olayın ilâhî bir ikaz veya ceza olduğunu iddia etmemektedir. Bunun aksine bilgi alanı ile iman alanına dahil konularda dikkatli bir ayırımı işaret etmektedir. Bu nedenle metafizik alana dair konularda kesin

⁶ el-Enbiyâ 21/35; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/439; es-Sa'lebî, *El-Keşfu ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an*, 18/123; Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât (Tefsîru'l-Kuşeyri)*, 2/502; Zemahşerî, *El-Keşşâf*, 3/116.

⁷ el-Hucurât 49/3; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/282; es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an*, 9/73; Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât (Tefsîru'l-Kuşeyri)*, 3/438; Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud b. Muhammed el-Beğavî, *Meâlimu't-tenzil fi tefsîri'l-Kurân*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 7/337; Zemahşerî, *El-Keşşâf*, 4/355; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 28/95; Muhammed Tâhir b. Muhammed ibn Âşûr, *et-Tahrîru ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 26/223.

⁸ Enver Bayram- Hasan Coşkun, “Kur’an Kıssaları Bağlamında Sosyal Değişim-Helak Münasebeti”, *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (2020), 480-483.

hükümler ileri sürmek Kur'an metodolojisi açısından oldukça problemlidir. Depremler gibi olayların ilahi bir uyarı olarak görülmesi, insanı kendini sorgulamaya ve ahlaki sorumluluğa çağırdığı ölçüde anlamlı olup, nedensel açıklamaları dışlayan veya bilimsel verileri geçersiz kılan bir anlayışa dönüşmesi Kur'an'ın ruhuna aykırıdır.⁹

Sonuç olarak Kur'an'da “musîbet”, “belâ” ve “imtihan” kavramları, birbirini tamamlayan ancak anlamları birbirinden net biçimde ayrılmış terimlerdir. Doğal afetler ilâhî fiil bağlamında ele alınırken, olayı ceza veya suç atfına dönüştürmeden, bilimsel ve teolojik sınırları koruyan, değer yükleyici hüküm vermekten kaçınan bir açıklama düzeyiyle yapılmalıdır. Aksi halde Kur'an mesajları indirgemeci bir okumaya maruz kalmasının yanı sıra dini söylem açıklayıcı, yönlendirici bir metin olmaktan ziyade yargılayıcı bir dil kullanmış olacaktır. Halbuki Kur'an'ın hedeflediği bilinç, hükümlerden çok, sorumluluk, merhamet ve ahlâkî farkındalık ekseninde şekillenen bir tefekkür çağrısıdır

2. Kur'an Dilinde Deprem: Kozmik Düzen, Helâk Anlatıları ve Eskatolojik Sarsıntılar

Kur'an'da deprem olgusu, modern dönem jeolojik terminoloji dili ile değil; farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelen birden fazla kelime aracılığı ile verilmektedir. Bir olayı ifade eden bu kavram çeşitliliği Kur'an'ın meseleye sadece fiziksel bir süreç olarak bakmadığını aynı zamanda ontolojik (varlıkla ilişkili), ahlâkî ve teolojik açıdan ele aldığını göstermektedir. Depremi çağrıştıran ve Kur'an'ın kullandığı bu kelimeler kimi zaman kozmik düzenin bir parçası, kimi zaman bir tarih aralığında meydana gelen helak anlatısı, kimi zamanda kıyamet sahnelerinin sembolize edildiği bir üslup ve dil mantığı içinde verilmektedir.

Kur'an'da depremi doğrudan ifade eden en temel kavram “zelzele” (زَلْزَلَةٌ) köküdür. Bu kök, “şiddetle sarsmak, yerinden oynatmak” anlamına gelmekte olup hem fiziksel hem de metaforik kullanımlara sahiptir. Bu anlamda bu kelimenin kullanıldığı en çarpıcı örnek adını bu kelimedenden alan Zilzâl suresidir. Bu surede bu kelime ile sıradan bir yer hareketliliği anlatılmamakta olup daha ziyade eskatolojik bir sahneye işaret edilmektedir. Bu kullanımı ile Kur'an, depremi sadece yeryüzü ile sınırlı değil bilakis kıyamet sonrası hayatın başlangıcını ifade eden bir kırılma anı

⁹ Muhammet Karaosman, “Kur'an'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlahî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 98-120.

olarak tasvir etmektedir.¹⁰ Depremle ilişkili diğer bir kavram “racfe” (رَجْفَةٌ) kelimesidir. “racfe”, ani ve şiddetli bir sarsıntıyı ifade etmekte olduğunu söyleyenler olduğu gibi¹¹ insanları sarsıp helâke sürükleyen korkunç bir çılgılık olduğunu ifade edenlerde olmuştur.¹² Çoğunlukla kavimlerin helâkı ile ilgili anlatılar bağlamında kullanılmaktadır. Semud ve Medyen ahâlisinin başına gelen olayları ifade ederken kullanılan bu kelime belirli bir toplumsal bağlamda gerçekleşen yıkıcı bir olaya işaret etmektedir.¹³ “Racfe’nin” kullanımı, depremin burada yalnızca doğal bir süreç olarak değil, toplumsal ahlâkî çözümlenin ardından gelen bir cezalandırma olarak sunulduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte, “racfe” anlatıları, evrensel bir doğa yasası formunda değil; belirli bir Peygamberlik tecrübesi ve vahiy süreciyle irtibatlı özel durumlar olarak aktarılmaktadır.

Kur’an’da deprem olgusunu dolaylı bir şekilde ifade eden bir diğer kavram ise sayha (صَيْحَةٌ)dir. “Sayha” kelimesi “şiddetli bir ses, çılgılık” anlamına gelmektedir. Sayha, ani ve korkutucu bir ses olarak tasvir edilir;¹⁴ kavimlerin helâkini başlatan bu ses hem fiziksel hem de psikolojik bir sarsıntı yaratmaktadır. Birçok tefsirde Cebrail (as) tarafından çıkarılan bir ses olduğu da ifade edilmektedir.¹⁵ Tefsirlerde bu kavram, sadece yeryüzünü titreten bir felâketi değil, aynı zamanda insanların varoluş güvenliğinin altüst oluşunu ve ilâhî ikazın şiddetini gösteren bir işaret olarak açıklanmaktadır. Böylece “sayha”, deprem gibi doğa olaylarının ilâhî düzen içerisindeki anlamını ve uyarıcı niteliğini metaforik olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda “sayha” kelimesi, ani ve kaçınılmaz bir son duygusu üretir ki, bu yönü ile deprem anlatılarının dramatik etkisini artıran bir unsurdur.

Depremle ilişkilendirilen bir diğer kavram ise “hasf” (حَسْفٌ) kavramıdır. Bu kavram Kur’an’da yerin insanları yutması metaforu üzerinde anlatılmaktadır. Kârun kıssasında geçen bu kelime, insan ne kadar kibirlenirse kibirlensin yeryüzünün kırılabilirliği karşısında çok savunmasız olduğunu hatırlatmaktadır. Diğer taraftan bu

¹⁰ Mâverdî, *en-Nuket ve'l-uyûn*, 6/318; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/547; Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 10/597; es-Sa'lebî, *El-Keşfu ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 10/263; el-Beğavî, *Meâlimu't-tenzil fi tefsîri'l-Kurân*, 8/498; Zemahşerî, *El-Keşşâf*, 4/783; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/254.

¹¹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/484.

¹² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/544.

¹³ es-Sa'lebî, *El-Keşfu ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 4/252-253; Zemahşerî, *El-Keşşâf*, 2/123-124; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 14/307-308; Muhammed Reşid Ali b. Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm Tefsîru menâr* (Kahire: Heyetü'l-Misriyye, 1990), 8/451-452; Âşûr, *et-Tahrîru ve't-tenvîr*, 8-B/224-227.

¹⁴ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/152.

¹⁵ es-Sa'lebî, *El-Keşfu ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 5/177.

metaforla Allah, ilahi irade karşısında insanın acziyetini yüzüne vurmaktadır. Hal böyle olunca “hasf” kavramının Kur'an'da kullanımı, klasik deprem tasvirlerinden olmayıp ilahi ikaz ve uyarı anlamı taşımaktadır.¹⁶

Görüldüğü üzere Kur'an'da depremi ifade eden kavramlar, sadece tabii bir olguyu anlatmakla kalmamakta insanın yeryüzündeki konumunu, güvenlik algısını ve ahlâkî sorumluluğunu sorgulayan çok yönlü bir anlam dünyası inşa etmektedir. Bu birbirinden farklı anlam çeşitliliği depremi ilahi fiil ile özdeşleştirip onu ilahi bir azap haline dönüştüren indirgemeci yaklaşımların önüne geçmekte ve Kur'an'ın tabiat olaylarına ilişkin dilinin, sembolik ve eğitici bir derinliğe sahip olduğunu göstermektedir

3. Kur'an Kıssaları Bağlamında İlahi Azap ve Günümüzdeki Depremler

Kur'an kıssaları tarihsel olayları kronolojik ayrıntılarıyla değil; ahlâkî, eğitici ve teolojik amaçlar üzerinden kurgulamaktadır. Bu kapsamda depremler ve benzeri tabiat olayları sadece bir tabiat olayı olarak verilmez, aksine toplumsal bozulmaya işaret eden kırılma anları olarak sunulmaktadır. Depremler, Kur'an kıssalarında bazen ilahi helakin doğrudan bir vasıtası bazen de ilahi uyarının sembolik dili olarak zikredilse de Allah'ın yeryüzüne koyduğu sünnetullah çerçevesinde meydana gelen olaylar olarak değerlendirilmelidir.¹⁷

Kur'an kıssalarında depremler en belirgin şekilde ilişkilendirilerek anlatılan olay Semûd ve Medyen kavimleri üzerinden anlatılmaktadır. Semûd kavmi, Hz. Sâlih'in tebliğine rağmen inkârda ısrar eden, kendilerine apaçık bir mucize olarak verilen Allah'ın devesine bile saygı göstermeyen bir topluluktur. Kur'an, onların azgınlıklarının nasıl zirveye ulaştığını deveyi boğazlamalarıyla sembolleştirmekte ve bu fiili, ilâhî düzene karşı açık bir meydan okuma olarak tasvir etmektedir. Uyarılara aldırmayan Semûd kavmi, sonunda ilâhî azabın eşiğine gelmiştir. Kur'an'ın tasvirine göre onları bir sayha yakalamış, ardından şiddetli bir sarsıntı (rafce) ile yurtlarında dizüstü çöke kalmışlardır. Güç ve kudretleriyle övünen bu toplum, bir anda sessizliğe gömülmüş, sanki o topraklarda hiç yaşamamış gibi yok olup gitmişlerdir. Bu kıssa, insanın teknolojiye, güce ve maddî imkânlara duyduğu güvenin ne kadar kırılğan

¹⁶ Mâverdî, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, 4/270; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 19/269; es-Sa'lebî, *El-Keşfu ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, 7/265; el-Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl fi tefsiri'l-Kur'an*, 6/224; Zemahşerî, *El-Keşşâf*, 3/433.

¹⁷ Duran Ali Yıldırım, “Kur'an Kıssalarında Toplumsal Bir Uyarı Olarak Doğal Afetler”, *Marife* 25/1 (2025), 53.

olduğunu gösteren çarpıcı bir ibret sahnesidir.¹⁸ Semûd kavmiyle ilgili ayetlerde geçen racfe ve sayha kavramları, toplumsal inkarın ardından gelen büyük yıkımı tasvir etmektedir.¹⁹ Bu ayetlere Kur'an bütünlüğünde bakıldığında depremler sadece doğal bir felaket olarak verilmez bilakis Salih Peygamberin çağırısına karşı kolektif direnişin ve tebliğinin sistematik bir biçimde reddedilmesinin ardından gerçekleşen bir sonuç olarak verilmektedir. Böylece deprem, nedensel bir zincirin son halkası değil; ahlaki sürecin çöktüğü bir sürecin kapanışını temsil etmektedir.²⁰

Medyen kavminin başına gelenler ile ilgili Kur'ânî anlatılarda da benzer yapı görülmektedir. Şuayb Peygamberin tebliğine rağmen adaletsiz ticaret uygulamalarını ve toplumsal yozlaşmayı sürdüren kavmi, kıssanın üzerinde durmak istediği ahlaki temasını oluşturmaktadır. Hz. Şuayb kıssası, Kur'ân'da ahlâk ile ekonomi arasındaki kopmaz bağı en çarpıcı biçimde gösteren anlatılardan biridir. Şuayb Peygamber, Medyen ve Eyke halkına gönderilmiş, onları ölçüde ve tartıda hile yapmaktan, insanların hakkını eksiltmekten ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaktan vazgeçmeye çağırmıştır. Kavmi ise onu fazla hassas, hayattan kopuk ve ekonomiden anlamayan biri gibi küçümsemiş, ticaretteki düzenbazlığı bir kurnazlık saymıştır. Şuayb Peygamberin tebliğini reddeden bu toplum, sonunda ilâhî ikazla yüzleşmiş; Kur'ân'ın ifadesiyle onları şiddetli bir sarsıntı ve korkunç bir sayha yakalamış, güçlerine ve servetlerine güvenen bu insanlar yurtlarında dizüstü çöke kalmıştır. Bu kıssa, adaletin olmadığı bir ekonominin sürdürülebilir olmadığını ve ahlâkî çöküşün toplumsal felâketi kaçınılmaz kıldığını gösteren evrensel bir ibret tablosudur.²¹ Bu kavim üzerine cereyan eden deprem veya şiddetli sarsıntı, bireysel günahların değil toplumsal adaletin çökmesine bağlı olarak düzenin tümüyle sarsılmasının metaforu olarak verilmektedir.²² Kur'an'ın kıssalarda kullandığı dil bu yıkımı ahlaki sonuçlara dikkat çeken bir anlatım dili ile sunmaktadır.

Bu ve benzeri kıssalarda dikkat çeken husus, helâkin ani ve nedensiz bir ilahi müdahale olmadığıdır. Bu kıssaların hepsinin sonucunda gelen depremleri Kur'an,

¹⁸ Zemahşerî, *El-Keşşâf*, 4/599; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/621; Âşûr, *et-Tahrîru ve't-tenvîr*, 29/115; Yıldırım, "Kur'an Kıssalarında Toplumsal Bir Uyarı Olarak Doğal Afetler", 63.

¹⁹ Hûd 11/67; el-Hicr 15/83-84; eş-Şu'arâ 26/158-159; en-Neml 27/52.

²⁰ Yıldırım, "Kur'an Kıssalarında Toplumsal Bir Uyarı Olarak Doğal Afetler", 54-55.

²¹ el-A'râf, 7/85,88; Hûd, 11/84-87,91,94; eş-Şu'arâ 26/176-184; Geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Cengiz Güneş, *Dünya ve Âhiret Boyutlarıyla Kur'ân'da Ticaret* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2019), 160-163.

²² Osman Kabakçılı, "Hz. Şuayb Kıssasının Ahlak İlkeleri Açısından Analizi", *Beü İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 111.

uzun bir uyarı ve tebliğ sürecinin ardından gelen bir yok ediş olarak vermektedir. İşte Peygamberlerin tebliği, buna karşılık ortaya konan toplumsal direnç, ahlaki yozlaşmanın artması ve tüm bunların sonunda ilahi azap, Kur'an kıssalarının yapısal bütünlüğünü oluşturmaktadır. Bu yönüyle deprem, sürecin başlatıcısı değil; sürecin nihai sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.²³

Kur'an kıssalarında bahsi geçen deprem ve benzeri yıkıcı olayların başka bir görevi de kıyamete kadar gelecek tüm insanlık için ibret ve uyarı boyutudur. Kur'an bu kıssaları ve kavimlerin başına gelen helâk olaylarını anlatmak sureti ile her toplumu benzer bir azapla tehdit etmekten ziyade, insanlık üzerinde gerçekleştirmeyi murat ettiği ahlaki duyarlılığı canlı tutmayı amaçlamaktadır. Kur'an kıssalarının evrensel boyutu, tarihte meydana gelen olayların bire bir tekrar edilebileceği mesajından ziyade ahlaki ilkelerin sürekliliğinde yatmaktadır. Bu nedenle Kur'an kıssalarında geçen helak olaylarını güncel doğal afetlerle tamamen özdeşleştirmek metodolojik açıdan pek de sağlıklı görülmemektedir.²⁴ Ancak deprem yaşayan toplumların kıssalardaki helak olayları üzerinden kendilerini ahlaki ve toplumsal bozulma açısından sorgulamaları gerekmektedir.

Kur'an kıssalarında bahsi geçen deprem vb. helak olaylarının toplumsal sonuçları açısından bakıldığında, depremler sadece bir yok oluşu temsil etmemekte aynı zamanda yeni bir bilinç alanı inşa etmektedir. Helâk edilen toplumların Kur'an'da bahsi geçen kıssaları hayatta kalanlara ve sonradan gelen nesillere sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'ın kısas dili yıkımlar üzerinden umutsuzluğu değil aksine farkındalığı ve tarihsel bilinç üretmeyi hedeflemektedir.²⁵

4. Kur'ân'daki Helâk Anlatıları ile Günümüz Doğal Felaketlerini Özdeşleştirmenin İmkânı

Kur'an'da bahsi geçen helak kıssaları, belirli tarih aralıklarında yaşayan ve Peygamberlerine karşı inkâr ve isyanda ısrar etmeleri neticesinde böylesi bir müdahaleye maruz kalmalarını konu edinmektedir. Ancak Peygamber (as) ve sonrasında meydana gelen doğal afetler bu kıssalarla ilişkilendirilerek ilahi bir ceza olarak yorumlanması hem Kur'an'ın nüzul ortamı hem de helak anlatılarının

²³ Yıldırım, "Kur'an Kıssalarında Toplumsal Bir Uyarı Olarak Doğal Afetler", 60.

²⁴ Resul Ertuğrul, "Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu -I-", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2017), 165; Resul Ertuğrul, "Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu -II-", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2018), 152-154.

²⁵ Yıldırım, "Kur'an Kıssalarında Toplumsal Bir Uyarı Olarak Doğal Afetler", 267; Muhsin Demirci, *Kur'an'a Göre İnsan ve Sorumlulukları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 141-142

muhatapları dikkate alındığında ciddi sorunlar barındırmaktadır. Bu bağlamda helâk kavramının Kur'an'daki anlam alanı, kıssaların indirildiği tarihsel ortam, muhatap kitlesi ve Peygamberlik kurumu ile olan ilişkisi göz önünde bulundurularak, günümüz felaket söylemlerinin teolojik temelleri yeniden değerlendirilmelidir.

Buradan hareketle helak ile ilgili ayetlerin üç gerçeği ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bunların birincisi; Kur'an'da helâka uğrayan kavimlerin tamamı Allah'a ve Peygambere inanmayan ve itaat etmeyen topluluklardır.²⁶ Bunun yanı sıra Allah'ın takdir ettiği azap ilgililerin üzerine inmeden önce iman edenler, Peygamberleri ile o mahalden uzaklaştırılmışlardır. Dolayısı ile azaba duçar olanların tamamı iman etmeyenlerden oluşmaktadır. Çağımızda yaşanan ekonomik, ticaret, eğitim vb. nedenlerle gerçekleşen yoğun göç hareketleri belli bir bölgenin sadece iman etmeyenlerden oluşmasını mümkün kılmamaktadır. Başka bir ifade ile yeryüzünde Müslümanların olmadığı bir bölgeye rastlamak mümkün değildir. Buna bağlı olarak meydana gelen afetler ayırım yapmaksızın bütün insanları doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle Kur'an kıssalarında geçen helak olayları ile günümüzdeki doğal afetleri aynı kategoride değerlendirmek Kur'an bütünlüğüne aykırıdır.²⁷

İkincisi; Helâka dair Kur'an kıssalarının bahsedildiği sureler Bakara suresi hariç Mekkî surelerdendir.²⁸ Mekke'de çok az sayıda Müslüman nüfusuna karşılık çok miktarda müşrik bulunmaktaydı. Var olan bu az sayıda Müslümanında yoğun baskı ve şiddet altında kaldığı ve buna rağmen Peygamber (as) ın davetine icabet ettikleri düşünüldüğünde helâk ile ilgili ayetlerin muhatabının bu çok az sayıdaki Müslümanın olamayacağı aşikardır. Hal böyle olunca bu muhtevaya sahip ayetlerin muhatabının inanmamakta direnen ve üstelik yeni dinin tebliğine her yolla engel olmaya çalışan müşriklerin olması kaçınılmaz bir durumdur. “*Bunlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir yerin halkı iman etmemişti; şimdi (aynı yolu tutan) bunlar mı iman edecekler?*”²⁹ ayeti de zaten helâkin sadece inanmayanlar üzerinde gerçekleştiğini ifade etmektedir.

²⁶ Resul Ertuğrul, “Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu -II-”, 150.

²⁷ Muhammet Karaosman, “Kur'an'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlahî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 109-111.

²⁸ Abdurrahman b. Ebibekir Celâleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an* (Mısır: Heyetü'l-Mısriyye, 1974), 1/36-73; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Çur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fağl İbrâhîm (b.y.: Dâru 'İhyâ'î'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1376), 1/36-73; Mesut Okumuş, “Kur'an'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine”, *Eskiye* 27 (2013), 15.

²⁹ el-Enbiyâ 21/6.

Öyleyse Mekki surelerde bahsi geçen helâk anlatılarının muhatabı Mekki müşrikler olmaktadır.³⁰

Üçüncüsü; “Hakkında Kur’an ve sünnette doğrudan bir nas bulunmayan bir konuyu, hakkında bu iki kaynaktan en az birinde nas bulunan bir konuya, verilecek hükmün illetinin her ikisinde de aynı olması nedeni ile hakkında nas bulunan konunun hükmüne dahil etmektir”³¹ şeklinde tarif edilen kıyasın yapılabilmesi için tüm şartların mevcut olması gerekmektedir. Bu ayetlerin nüzul ortamında kıyas yapabilmek için tüm şartlar bulunsun da Peygamberlerin hali hazırda canlı olarak aramızda bulunmuyor olması kıyas yapma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Çünkü kıyas yapılan konuda tüm unsurların var olduğu düşünülse bile günümüzde bir Peygamberin canlı ve hayatta olmaması doğru bir kıyas yapma imkânı vermemektedir.³²

Tüm bu açıklamalardan sonra bu ayetlerin günümüz insanlığına ne anlam ifade ettiği sorusu akla gelmektedir. Öncelikle bilinmelidir ki bu ayetler günümüz Müslümanları için dersler barındırmaktadır. Helâke yakalanan kavimlerin işledikleri suç ve günahların Müslümanlarda görülmesi elbette ki Allah’ın hoşuna gitmeyecektir. Gerek inanç gerekse amel bakımından kafirlerin eleştirildiği hususlarda Müslümanların daha da hassas ve dikkatli olması bu ayetin neticesinde Müslümanlardan beklenen bir durumdur.

5. Klasik Tefsirlerde Deprem Algısı

Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan deprem, zelzele, racfe ve hasf gibi tabiat olayları, sadece sünnetullahın gereği meydana gelen fiziksel bir olay değil, aynı zamanda ilahi iradenin tarihsel düzlemde bir tezahürü olarak beyan edilmektedir. Bu bağlamda klasik tefsir literatürü bu olayları yorumlarken jeolojik bir vakia olmanın ötesinde insanın Allah’ın iradesi karşısındaki tutum ve davranışları ile ilişkilendirerek ilahi mesajın bir parçası olarak değerlendirmişlerdir. Buna göre deprem, klasik müfessirler

³⁰ Karaosman, “Kur’ân’dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu”, 2020, 110.

³¹ Abdulvahhab Hallâf, *İlmu usûlî'l-fıkhi* (Mektebetü'd-Dağve, 1431), 60.

³² Gülistan Güvener- Ahmet Kayacık, “İbn Rüşd’e Göre Kıyas”, *Mantık Araştırmaları Dergisi* 7 (2025), 39-42; Şener, Abdulkadir, *İslam Hukukunun Kaynaklarından Kıyas, İstihsan ve İstislah* (Diyaret İşleri Başkanlığı, 1974), 61.

açısından kimi zaman ilahi bir ceza kimi zamanda müminler için bir imtihan ve uyarı vesilesi olarak ele alınmıştır.³³

Taberî (h. 224-310), Râzî (h.544-606), Zemahşeri (h.467-538), Kurtubî (h. 600-671) ve İbn Kesîr (h. 701-774) gibi klasik müfessirler, geçmiş kavimlerin başına gelen helak anlatıları içerisinde özellikle depremleri doğrudan ilahi azap kategorisinde değerlendirmişlerdir. Semûd kavminin “racfe” ile helak edilmesi³⁴, Medyen halkının “zelzele” ile yok edilmesi³⁵ ve Karun’un “hasf” ile yere geçirilmesi³⁶ gibi örnekler, ilahi adaletin bir gereği olarak bir azap olduğu şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu kıssalar, depremleri toplumların toptan ahlaki yozlaşması, Peygamberlerin tebliğ ve uyarılarına karşı gösterdikleri direnç ve isyan gibi tutumları nedeni ile ilahi iradenin bir yandan ceza bir yandan da ibret olması için gönderdiği ilahi azap olarak sunulmaktadır.³⁷

Bununla birlikte Klasik tefsir geleneği jeolojik olay türlerinden biri olan depremlerin tamamını ilahi ceza olarak nitelendirmemişlerdir. Özellikle Enbiyâ sûresi 35. âyet ve Bakara sûresi 155. ayetlerin tefsirinde musîbetlerin müminler için bir imtihan vesilesi olduğunu vurgulamışlardır. Bu yorumlara göre tabiat olayları dolayısı ile depremler insana aciziyetini hatırlatan, sabır ve tevekkülünü sınavan ilâhî sınavlar olarak görülmüştür.³⁸ İbn Atıyye ve Râzî gibi müfessirler, musîbetlerin hikmet boyutuna dikkat çekerek, bunların bazen arındırıcı, bazen uyarıcı, bazen de dereceleri yükseltici bir işlev taşıdığını ifade etmişlerdir.³⁹

Dolayısı ile klasik tefsirlerde deprem ve onu çağrıştıran olaylar, sadece ilahi bir ceza olarak yorumlanmamıştır. Aksine depremler yerine göre ilâhî adaletin tecellisi hem de insanın varoluş sınavının bir parçası olarak yorumlanmıştır. Kıssalarda yer

³³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 14/308; Zemahşerî, *El-Keşşâf*, 2/124; Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, tah. Abdusselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dâru Kutubi'l-ilmiyye, 1422), 1/228.

³⁴ el-A'râf 7/78.

³⁵ el-A'râf 7/91.

³⁶ el-Kasas 28/81.

³⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 14/308; Zemahşerî, *El-Keşşâf*, 2/124; Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. kesîr ibn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1999), 3/397; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 12/545; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Birdûnî-İbrâhîm Atfîş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1994), 7/242.

³⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, 2/173; Ebû'l-Fidâ İsmâil b. 'Omer b. Kesîr ed-Dimeşki İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Huseyn Şems ed-Dîn (Beyrut: y.y., 1419), 1/338; Âşûr, *et-Tahrîru ve't-tenvîr*, 2/45; Zemahşerî, *El-Keşşâf*, 1/207.

³⁹ Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 1/228; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/129-130.

alan depremler, geçmiş toplumların akıbetine dair ibret verici sahneler olarak sunulurken, müminlerin yaşadığı tabiat hadiseleri daha çok imtihan ve sabır perspektifinde değerlendirilmiştir. Bu yönüyle klasik tefsir geleneği, deprem olgusunu ahlâkî sorumluluk, ilâhî hikmet ve insanın sınırlılığı ekseninde çok yönlü bir anlam dünyası içinde ele almıştır.

6. Modern Tefsir Yaklaşımlarında Deprem ve Nedensellik Problemi

Doğal afetler ve bunların içerisinde de özellikle depremler tarih boyunca hem fiziksel hem de metafizik boyutları ile ele alınan olgular arasında yer almıştır. Bu bağlamda depremler sadece jeolojik bir hadise olarak ele alınmamış, aynı zamanda ilahî irade, imtihan, ikaz ve helâk bağlamında yorumlanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kur'an'da yer alan deprem tasvirleri, klasik tefsir literatüründe çoğunlukla ilahî kudretin bir tecellisi ve ahlâkî sapmanın neticesi olarak değerlendirilmiştir. Günümüz modern dönem tefsir akımı ise bilimsel nedensellik anlayışının ön plana çıkması ile bu tür tabiat olaylarını yeni hermenötik anlayışların ışığında anlamaya yönelmişlerdir. Buna göre modern dönem tefsir akımı, deprem olgusunu hem tabiat kanunları hem de ilahi irade bağlamında değerlendirme çabası içinde olmuştur.

Kur'an'da depremi ifade eden “zelzele”, “racfe”, “sayha” ve “hasf” gibi kavramlar, çoğunlukla tarih sahnesinde kavimlerin helâkı ile ilgili olayların anlatılması sadedinde kullanılmış ve ilahi adaletin tarihsel tezahürü olarak görülmüştür. Ancak modern dönemde insanların doğa bilimlerine olan teveccühü ve bu bilimlerin gelişmesi ile depremlerin tektonik hareketler, fay hatları ve yer kabuğu dinamikleri bağlamında açıklanmasına sebep olmuştur. Bu durum beraberinde nedensellik problemlerine dair yeni tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Modern dönem tefsir geleneği depremleri iki temel bakış açısı ile anlamaya çalışmışlardır. Muhammed Ahmed Halefullah, Fazlurrahman, Muhammed Arkoun gibi isimlerin temsil ettiği birinci bakış açısına göre depremler tamamen fiziksel sebeplerle açıklanırken onu ilahî iradeden bağımsız bir tabiat olayı olarak değerlendirmektedir. Bu bakış açısı pozitivizmin etkisinde kalan bir eğilim olarak gözükmektedir. Buna göre Kur'an'daki deprem anlatıları sembolik veya eğitici bir dil olarak yorumlanmakta; meydana gelen sarsıntı ve depremler ilahi fiil ile ilişkilendirmekten kaçınılmaktadır. Bu bakış açısına göre Kur'an'ın amacı, tabiatta meydana gelen olayların fiziksel süreçlerini anlatmak değil, insanın ahlâkî

sorumluluğunu hatırlatmak ve toplumsal çöküşlerin sonuçlarına dikkat çekmektir.⁴⁰ İkinci bakış açısı ki bu görüş son dönem müfessirlerden İbn Âşûr ve Elmalılı Hamdi Yazır gibi alimlerinde ifade ettiği üzere depremler hem tabiat kanunları hem de ilahî takdir bağlamında ele alınan bütüncül bir nedensellik anlayışını savunmaktadır. Bu yorum mantığında fiziksel sebepleri ilahi iradenin dışında değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü yeryüzü ve içinde olanların tamamı Allah'ın evrene koyduğu sünnetullahın bir neticesidir. Yani yer kabuğundaki hareketler, fay hatlarının kırılması ve enerji boşalımı gibi süreçler, ilahi iradenin evrene koyduğu nedenselliğe bağlı doğal sonuçlardır. Bu bakımdan depremler ne sadece ceza ne de tamamen bağımsız bir doğa olayıdır; aksine ilahi iradenin her an müdahalesi ile işleyen kozmik düzenin bir parçasıdır.⁴¹

Modern dönem müfessirler, özellikle “nedensellik” meselesini ele alırken İslam düşüncesindeki kelâmî tartışmalardan da beslenmektedir. Eş'arî gelenekte tabiat olayları doğrudan ilahî fiil olarak görülürken⁴² ,Mâtürîdî ve Mu'tezilî düşüncede sebeplerin gerçekliği daha belirgin bir şekilde kabul edilmiştir.⁴³ Modern tefsir, bu bilgi birikimini yeniden okuyarak doğadaki tüm olayların nedensel yasalara bağlı olduğu fikri ile ilahî kudret arasında uzlaştırıcı bir dil geliştirme çabası içerisindedir. Bu bağlamda nedensellik, Allah'ın mutlak kudretini sınırlayan bir okuma şekli değil, O'nun koyduğu düzenin işleyiş biçimi olarak kavramaktır.⁴⁴

Depremi ilahi ikaz veya imtihan olarak yorumlanması, Kur'an'ın hedeflerinden uzaklaşarak yargılayıcı bir dil kullanmasına hatta bunun da ötesine geçerek ahlaki ve teolojik bir hüküm üretme riski taşımaya sebep olmaktadır. Başka bir ifade ile

⁴⁰ Mehmet Kaya, “Kur'an Açısından Deprem Olgusu”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2023), 350-351; Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç, (Ankara Okulu Yayınları, 2000), 88; Muhammed Ahmed Halefullah, *el-Fennü'l-kasâsî fi'l-Kurâni'l-Kerîm* (Kahire: el-İntişârü'l-Arabî, 1999), 310-315; Muhammed Arkoun, *Kur'an Okumaları*, çev. Ahmet Zeki Ünal (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 11-112.

⁴¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 8-B/227; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, çev. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Azim Yayıncılık, tarihsiz), 2/301-303; Hasan Bulut, “Depremi Kur'an Bağlamında Hikmet Cihetiyle Değerlendirilmesi”, *İlahiyat Akademi* 20 (2024), 161; *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Muhammed Esed vd. (Ankara: İşaret Yayınları, 2002), 1/281; Celal Kırca, “Semûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 36/501.

⁴² Metin Yıldız, “Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'de Nedensellik Karşıtlığı: Âdet Nazariyesi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2019), 533-551.

⁴³ Şükrü Özen, “Mâtürîdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/146-151.

⁴⁴ M. Suat Mertoglu, “Kur'an'ı Modern Bilimlerin Işığında Okumak: Tantâvî Cevherî Örneği”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 16/30 (2011), 111-112.

Kur'an, olanı anlatmak ve tasvir etmekten ziyade yargılayan, dışlayan bir hitapta bulunmaktadır. Bu durum ise Kur'an'ın amaç ve hedefleri açısından tartışmalı bir alan oluşturmaktadır. Bu nedenle modern tefsir anlayışı, bu tür kesin yargılardan kaçınarak Kur'an'daki kıssaların tarihsel bağlamını dikkate almakta ve elde edilen verileri ahlaki ilkeler çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu şekilde depremler ilahi bir helak fiilinin karşılığı olmaktan çıkarılmakta; ⁴⁵ insanın acziyetini ve fâniliğini idrak etmesine imkân veren varoluşsal bir tecrübe olarak yorumlanmaktadır. ⁴⁶ Bu noktada bilim depremin nasıl meydana geldiği ile ilgili bilimsel tespitler üzerinde yoğunlaşırken; Kur'an bu olay karşısında insanın sorumluluğunu ve takınması gereken tutumu konu edinmektedir. Dolayısı ile modern tefsir yaklaşımı, bu iki bakış açısını tartıştırmak yerine bütüncü bir bakış açısını tercih etmektedir. Bu bağlamda tabiatta meydana gelen ve bir nedenselliğe dayanan olgu ve olaylar ilahi kudret üzerinde düşünmeye teşvik ederken fiziksel yasalarla çelişmeyen bir anlam üretimine de imkân tanımaktadır.

Sonuç olarak modern tefsir yaklaşımlarında deprem ve nedensellik problemi, din-bilim ilişkisi bağlamında yeniden tanımlanan bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Deprem ne yalnızca ilahi bir ceza ne de bütünüyle anlamsız bir doğa olayıdır. O, ilahî irade tarafından tesis edilmiş tabiat düzeni içerisinde gerçekleşen, insanın varoluşunu ve sorumluluğunu yeniden düşünmesine vesile olan bir olaydır. Modern tefsir, bu çok yönlü anlam dünyasını koruyarak, Kur'an'ın ahlâkî ve teolojik mesajlarını çağlar ötesine taşımayı hedeflemektedir. Böylece deprem, korku ve yıkımın ötesinde, insanın kendisiyle ve evrenle kurduğu ilişkiyi sorgulamasına imkân veren derin bir tefekkür alanına dönüşmektedir

Sonuç

Bu çalışma, Kur'an'da tabiat olayları ve özellikle deprem olgusunun ilâhî fiil ile ilişkisini Kur'an tefsiri ve yöntemsel boyutlarıyla ele alarak, klasik ve modern tefsir yaklaşımları arasında kuşatıcı bir değerlendirme ortaya koymayı amaçlamıştır. İnceleme sürecinde ulaşılan temel sonuç, Kur'an'ın tabiat hadiselerini yalnızca ilâhî ceza olarak değerlendirmedeği; aksine bu olayları ahlâkî, öğretim odaklı ve teolojik boyutlarıyla çok yönlü ele aldığı görülmektedir.

⁴⁵ Mustafa Öztürk, *İlahi Hitabın Tefsiri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 1/33.

⁴⁶ Kaya, "Kur'an Açısından Deprem Olgusu", 161-187; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2022), 3/51, 12/201.

Öncelikle “musîbet”, “belâ” ve “imtihan” kavramlarının Kur’ân’daki anlamları dikkate alındığında, bu terimlerin birbirinin yerine kullanılmasının anlam bütünlüğü açısından ciddi sorunlara neden olduğu görülmektedir. Musîbet, insanın başına gelen her türlü olumsuz durumu ifade eden bir gerçekliğe işaret ederken; belâ daha çok ahlâkî ve iradî bir sınama sürecini, imtihan ise insanın yeryüzündeki sorumluluğunu ve tercihleriyle şekillenen davranışları ile ilgili konumunu ifade etmektedir. Bu kavramlar arasındaki anlam farklılıklarının göz ardı edilmesi, doğal afetlerin doğrudan ilâhî ceza olarak yorumlanmasına zemin hazırlamakta ve Kur’ân’ın muhatabı önceleyen anlam dünyasını yeterince dikkate almayan bir okuma biçimine yol açmaktadır.

Kur’ân’da depremi ifade eden “zelzele”, “racfe”, “sayha” ve “hasf” gibi kavramlar ise yalnızca jeolojik bir olguyu ya da ilahi bir cezayı anlatmakla sınırlı değildir. Bu kavramlar, kimi zaman kıyamet sahnelerinin sembolik dili, kimi zaman tarihsel helâk anlatılarının bir unsuru, kimi zaman da insanın imkân ve acziyet içinde bir varlık olduğunu hatırlatan uyarı niteliğinde olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Kur’ân, depremi sadece fiziksel bir süreç olarak değil; insanın zayıflığını, ahlâkî sorumluluğunu ve kulluk bilincini sorgulayan çok yönlü bir tefekkür alanı olarak sunmaktadır.

Kur’ân kıssalarında anlatılan helâk olayları belirli tarihsel bağlamlarda ve Peygamberlerin tebliğine rağmen muhatap toplumun vahyi açık bir şekilde reddettiği gibi özel durumlarda meydana geldiği görülmektedir. Bu kıssalarda yaşanan afetler, evrensel bir doğa yasasının değil; toptan ahlaki bir çöküşün yaşandığı ve toplumsal inkârın zirveye ulaştığı istisnai müdahaleler olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla bu anlatıları günümüzde meydana gelen depremler ve doğal afetlerle bire bir özdeşleştirmek, Kur’ân’ın tarihsel bağlamını ve kıssa dilinin eğitsel yapısını göz ardı etmek anlamına gelmektedir.

Klasik tefsir geleneğinde depremler çoğu zaman ilâhî adaletin bir tezahürü olarak yorumlanmış olmakla birlikte, bu yaklaşımlar depremleri mutlak anlamda ilahi bir ceza olarak yorumlamamıştır. Müfessirler, musîbetleri müminler için imtihan, sabır ve arınma vesilesi olarak da değerlendirmiş; tabiat olaylarını insanın acziyetini hatırlatan ilâhî uyarılar olarak görmüşlerdir. Bu yönüyle klasik tefsir literatürü, deprem olgusunu ahlâkî sorumluluk ve ilâhî hikmet ekseninde çok boyutlu bir çerçevede ele almıştır.

Modern tefsir yaklaşımları ise bilimsel nedensellik anlayışının gelişmesiyle birlikte deprem olgusunu bu bakış açısı ile değerlendirme çabası içerisine girmiştir. Buna göre depremlerin yer kabuğundaki yapısal hareketlilik çerçevesinde açıklanabilir olması, ilâhî irade ile fiziksel nedensellik arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda modern tefsir ne katı bir nedensellik anlayışına ne de olayların veya varlıkların, fiziksel nedenlerden öte, aşkın veya metafizik bir zorunlulukla önceden belirlenmiş olduğu görüşüne savrulmadan, sünnetullah anlayışı çerçevesinde bütüncül bir nedensellik modeli geliştirme yönünde önemli bir imkân sunmaktadır.

Sonuç olarak Kur'ân'da deprem ve benzeri tabiat olayları ne sadece ilahi bir ceza ne de bütünüyle anlamsız bir doğa hadisesidir. Bu olaylar, ilâhî irade tarafından planlanmış, kâinata konulan düzen içerisinde gerçekleşen, insanın varoluşunu, sorumluluğunu ve ahlâkî bilincini yeniden düşünmesine vesile olan tecrübeler olarak sunulmaktadır. Kur'ân'ın hedefi, doğal afetler üzerinden korku üretmek değil; insanı tefekküre, sorumluluğa, merhamete ve ahlâkî duyarlılığa çağıran bir farkındalık inşa etmektir. Bu nedenle doğal afetleri ilâhî fiil bağlamında ele alırken, bilimsel verilerle çelişmeyen, yargılama ve suçlamadan uzak duran ve Kur'ân'ın eğitici dilini merkeze alan bir yorum yöntemi benimsemek hem teolojik hem de metodolojik açıdan en tutarlı yaklaşım olarak görünmektedir.

Kaynakça | References

- AKSOY, Muhammed Aras. “Hz. Şuayb Kıssasının Ahlak İlkeleri Açısından Analizi”. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021).
- ARKOUN, Muhammed. *Kur'an Okumaları*. çev. Ahmet Zeki Ünal. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- ATİYYE, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahman. *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselam Abduşşafî Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- BAYRAKLI, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2022.
- BAYRAM, Enver - COŞKUN, Hasan. “Kur'an Kıssaları Bağlamında Sosyal Değişim-Helak Münasebeti”. *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (2020): 474-495.
- BEĞAVÎ, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd. *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- BULUT, Hasan. “Depremin Kur'ân Bağlamında Hikmet Cihetiyle Değerlendirilmesi”. *İlahiyat Akademi* 20 (2024): 161-187.

- ÇAĞRICI, Mustafa. "Musîbet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- DEMİRCİ, Muhsin. *Kur'an'a Göre İnsan ve Sorumlulukları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- ERDOĞAN, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- ERTUĞRUL, Resul. "Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu -I-". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2017): 165-192.
- ERTUĞRUL, Resul. "Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu -II-". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2018): 145-173.
- ESED, Muhammed. *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*. Ankara: İşaret Yayınları, 2002.
- EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 2001.
- FAZLUR RAHMAN. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- FERÂHİDÎ, Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdî Mahzûmî. Mektebetü Hilâl, 1431.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- GÜVENER, Gülistan - KAYACIK, Ahmet. "İbn Rüşd'e Göre Kıyas". *Mantık Araştırmaları Dergisi* 7 (2025): 37-52.
- HALEFULLAH, Muhammed Ahmed. *el-Fennü'l-kasâsî fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: el-İntişâru'l-Arabî, 1999.
- HALLÂF, Abdülvehhâb. *İlmu usûli'l-fikh*. Mektebetü'd-Da've, 1431.
- İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tûnisîyye, 1984.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemseddîn. Beyrut: 1419.
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- KARAOSMAN, Muhammed. "Kur'an'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlahî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020): 98-120.
- KAYA, Mehmet. "Kur'an Açısından Deprem Olgusu". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2023): 349-379.
- KIRCA, Celal. "Semûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Birdûnî - İbrâhim Atfîş. 2. Baskı. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1994.
- KUŞEYRÎ, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâifü'l-işârât*. Mısır: Heyetü'l-Mısriyye, 1431.

- MATURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- MERTOĞLU, M. Suat. "Kur'an'ı Modern Bilimlerin Işığında Okumak: Tantâvî Cevherî Örneği". *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 16/30 (2011): 91-131.
- OKUMUŞ, Mesut. "Kur'an'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine". *Eskiye* 27 (2013): 7-21.
- ÖZEN, Şükrü. "Mâtürîdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 28: 146-151. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- ÖZTÜRK, Mustafa. *İlahi Hitabın Tefsiri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- RÂZÎ, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- RIZA, Muhammed Reşîd. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l-menâr)*. Kahire: Heyetü'l-Mısriyye, 1990.
- SA'LEBÎ, Ebû İshâk Ahmed b. İbrâhîm. *el-Keşfü ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. Suudi Arabistan: Dâru't-Tefsîr, 2015.
- SUYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Mısır: Heyetü'l-Mısriyye, 1974.
- ŞENER, Abdülkadir. *İslam Hukukunun Kaynaklarından Kıyas, İstihsan ve İstislah*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974.
- TABERÎ, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Mekke: Dâru't-Terbiyye, 1431.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul: Azim Yayıncılık, t.y.
- YILDIRIM, Duran Ali. "Kur'an Kıssalarında Toplumsal Bir Uyarı Olarak Doğal Afetler". *Marife* 25/1 (2025): 51-73.
- YILDIZ, Metin. "Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'de Nedensellik Karşıtlığı: Âdet Nazariyesi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2019): 533-551.
- ZEMAŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavamidi't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1407.
- ZERKEŞÎ, Bedreddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376.